

МАКЕДОНИЈА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА У ГОДИНАМА ИСТОЧНЕ КРИЗЕ (1876—1878)

Питање положаја Македоније у међународним односима у годинама велике источне кризе (1875—1878), у науци, колико је нама познато, није разматрано као посебно питање, а ни као саставни дио великог источног питања тих година. Такође нијесу анализирани међународноправни акти билатералног и мултилатералног карактера који су изражавали посебне односе европских империјалистичких сила према Македонији и који су одређивали могући или стварни статус те покрајине европске Турске у годинама кризе. Питање Македоније је, посебно у науци сусједних земаља, једноставно уклапано у оквире дипломатских историја тих земаља, а самим тим и игнорисано као издиференцирано македонско питање у међународним односима тих година.

Да је оно, ипак, и у тим годинама, фигурирало у односима и интересима европских сила као довољно издиференцирано питање — најбоље говори анализа њихових дипломатских конвенција и уговора закључених у то доба. Та анализа слиједи у нашем излагању. Два су главна мотива одређивали посебне интересе и односе европских сила, а тиме и међународноправни положај Македоније у доба кризе. Прво, то је изванредно значајан геополитички положај Македоније на Балкану, а затим и њена јасна омеђаност од сусједних региона европске Турске. Први мотив посебно је условљавао ставове и односе Аустро-Угарске и Русије, а исто тако и однос Велике Британије према Македонији. Само двије године прије избијања кризе, долином Вардара је била изграђена, претежно аустријским капиталом, жељезничка магистрала Солун—Скопље—Косовска Митровица, која је јако олакшавала аустријски економски и политички продор према Солунском заливу. С друге стране, свако даље одржавање у животу отоманске владавине на Балкану, за шта су се чврсто опредјељиле западноевропске силе, налагало је да веза између турске пријестонице (Цариград) и њених европских посједа остане у турским рукама. Та је саобраћајница, исто тако,

водила преко Тракије и Македоније, дјелимице поклапајући се са старим римским путем *Via Aegnatia*.

Велика Британија је, са своје стране, будно мотрила да македонска обала Јегејског мора остане у турским рукама, чиме би се спријечило проширивање преобладајућег руског утицаја у том дијелу Јегејског базена.

У погледу заокружености Македоније треба имати у виду да је она, већ у тим годинама, представљала сасвим издиференцирану етничку, географску и економску цјелину, иако је сачињавала интегрални дио турских посједа на Балкану. Са сусједним бугарским предјелима, она је саобраћајно и економски једино била нешто чвршће повезана са сусједном Тракијом (Јужном Бугарском), али је овуда, као што смо примијетили, ишла магистрала Солун—Цариград. Тај њихов геополитички положај у односу на отоманску пријестоницу одлучно је допринио да ове двије покрајине, у међународним односима, у многоме дијеле заједничку судбину. Продор руских трупа почетком 1878. до пред сам Цариград ипак је учинио своје у том смислу што је и сам Берлински конгрес морао додијелити Јужној Бугарској статус сасвим другачији од статуса који је у Берлину добила Македонија.

Истраживања историјске науке су већ одавна утврдила да су у првом реду велике силе биле онај одлучујући фактор који је, у крајњој консеквенци, одређивао међународноправни положај појединих народа и земаља на Балкану. Али то никако не значи да су сами балкански народи били пасивни посматрачи догађаја. Напротив, ови су народи де факто отворили кризу источног питања, а тиме у многоме и омогућили европским силама да се уплету у ток догађаја и на Балкану и шире од њега.

На који су начин то учинили балкански народи?

Најприје је, јула 1875, букнуо устанак потлачених народних маса Босне и Херцеговине против феудалног поретка и султанске власти. Овај је устанак трајао пуне три године и изазвао је снажан одјек у свим балканским регионима Турске царевине.

Почетком маја 1876. отворено је ново устаничко жариште. Овог пута устанак је захватио дјелове Бугарске, али је он ускоро свирепо угушен. Овај је устанак ушао у историју као априлски устанак у Бугарској од 1876. године.

Првих дана маја 1876. појављује се краткотрајни устанак у једном дијелу источне Македоније, са центром у селу Разловци и у Малешевском крају. Овај први, организованији македонски устанак био је дјело локалних револуционарних снага и, такође је брзо угушен од надмоћних турских снага. Али се основно устаничко језгро разловачког устанка и даље одржало и оно ће учествовати у македонском устаничком покрету наредних година.

Нијесу остале по страни ни двије слободне јужнословенске државице. Под притиском сопственог јавног мњења, Србија је у јуну 1876. објавила рат Турској, а Црна Гора је не само директно укрстила оружје са турском војском већ и врло активно помагала устанике у Херцеговини. То је чинила и Србија.

На крају је и Русија, у љето 1877, започела ратне операције, које ће потрајати пуних осам мјесеци. При крају руско-турског рата руске трупе су стигле под Цариград, ослободивши, на своме путу од Дунава до турске пријестонице, све бугарске крајеве.

Према томе, ослободилачки устанци, немири и ратови појединих земаља у кризним годинама источног питања текли су паралелно, или су се смјењивали, и увијек су се међусобно подстицали и узајамно прожимали, чинећи један непрекидни ланац ослободилачких напора револуционарних снага ових народа. Покрећући у акције најшире масе, они су дубоко потресли османлијску доминацију на Балкану.

Што се Македоније тиче, у њој се антитурски оружани покрет није зауставио све до 1881. године, што ће рећи да је кризни период овдје потрајао пуних пет година. Поред тога, многи су Македонци организовано и као добровољци учествовали у поменутиим ратовима у саставу српске, а затим и руске војске, да би учили закључења примирја јануара 1878. стигли на праг своје домовине.

Покретање македонских устанака је мотивисано стремљењем народних маса ка једновременом социјалном и националном ослобођењу од османлијских угњетача. Овдје су устанци садржавали двије основне компоненте: социјалну — за ослобођење од феудалног друштвеног поретка и националну — за одбацивање османлијске националне и политичке доминације. Ове двије стране јединственог ослободилачког покрета биле су у толикој мјери међусобно испреплетене да би свако њихово раздвајање значило покушај вјештачког раздвајања једне јединствене цјелине.

А застајање у њедрима македонског народа једног релативно значајног грађанског друштвеног слоја, из којег су се регрутовали народни предводници, указује на чињеницу да је македонска етничка заједница тога доба већ закорачила у процес трансформације у савремену нацију. Најизразитији носилац посебних македонских националних тежњи у тим годинама била је тзв. македонистичка струја у ослободилачком покрету. У том смислу сасвим јасну македонску опредељеност налазимо код нашег културног радника и устаничког војводе Георгија Пулевског. Г. Пулевски је још прије избијања кризе у својим дјелима, штампаним у Београду, тврдио „да су и Македонци народ, и мјесто њихово је Македонија. Наша се отаџбина назива Македонија и ми се именујемо словено-Македонци“. Г. Пулевски је

истицао „да је македонски језик најсроднији са (језиком) црквено-словенских књига и он је старословенски (језик)“.

Истакнути бугарски друштвени радник и публициста П. Р. Славејков исто тако свједочи о постојању јаке македонистичке струје у македонском националном покрету тих година. То посебно говоре писма која је он из Солуна слао поглавару бугарске цркве егзарху Јосифу I у Цариград. П. Р. Славејков је до тих сазнања дошао већ шездесетих година XIX вијека. Почетком 1871. он је у свом листу „Македонија“, који је излазио у Цариграду, оштро напао македонистичку струју, а 1874. провео је у Македонији, у циљу и са мисијом разбијања редова македонистичке струје. П. Славејков је из Македоније извјештавао да се македонисти не осјећају Бугарима, већ тврде да су Македонци; да не прихватају бугарске говоре, већ уводе македонске дијалекте у књижевни језик; да раде на обнављању Охридске архиепископије, као самосталне македонске цркве која би у Македонији замијенила бугарску егзархију. Стално одбијајући, и у каснијим деценијама, импортирана национална имена и туђе националне језике, Македонци су манифестовали велику истрајност у одбрани свог етничког идентитета. Овом отпору су се нешто касније придружила и посебна национално-политичка стремљења Македонаца, која су се изражавала кроз борбу за извојевање државне самосталности Македоније.

Ове историјске чињенице, које нијесу и усамљене у својој појави, јасно указују на неодрживост теза о наводном бугарском карактеру националног покрета и словенског живља у Македонији, које са великом упорношћу заступа савремена бугарска наука.

II

Вратимо се сада питању третирања Македоније у међународним односима. Развој тих односа је опет, са своје стране, много доприносио бржем и даљем раздвајању македонског и бугарског народа на Балкану. Устанци и ратови јужнословенских народа, нарочито у 1876. години још више су продубили већ отворену кризу. Посебан ефекат у том правцу имао је српско-турски рат. Двије најпрече заинтересоване силе — Русија и Аустро-Угарска, јасно су уочиле потребу да са регулисаним међусобним односима сачекају будући развој догађаја и, посебно, исход српско-турског рата. Први корак у том правцу учињен је 8. јула 1876. Сусрет руског и аустријског цара и њихових министара иностраних послова у Рајхштату (Чешка) имао је за резултат тзв. Рајхштатски уговор од 8. VII 1876. Овдје су се двије стране договориле да се у датом моменту, наводно, придржавају „принципа немијешања“ у балканске догађаје. Али

ако развој тих догађаја наложи непосреднију акцију, било је ријешено да обје силе дјелују на бази узајамног договора. У случају турске побједе, оне би „гражиле status quo ante bellum у Србији“. Уговор је предвиђао и супротан исход приметне кризе, ратова и устанака. У том случају, ако би, као резултат побједе хришћанског оружја, наступио распад „Отоманске царевине у Европи“, предвиђало се — према руској редакцији уговора — „да Бугарска и Румелија, у својим природним границама, образују независне кнежевине“, а према аустријској верзији уговора — оне би постале „аутономне државе“ у Турској. Остале одредбе Рајхштатског уговора се односе на Босну и Херцеговину, Тесалију, Епир, Крит и Цариград.

Иако Македонија под сопственим именом није ушла у овај уговор, све чињенице говоре да се на њу, или претежно на њу, односи онај термин „Румелија“, који је некритички преузет из тадашње турске терминологије. Могуће је да је њиме била покривена и Јужна Бугарска, пошто је у дипломатској преписци тога доба именом Бугарска означавана само Сјеверна Бугарска — до Старе планине. Да је то тако говоре још ове околности: прво, што су готово све области у сусједству Македоније поименице набројане; друго, што се говори о „природним границама Румелије“ различитим од граница Бугарске и других предјела и, треће, што се не може допустити да је хабзбуршка дипломатија могла испустити из вида могући статус Македоније, с обзиром на своје посебне интересе у њој.

Назив македонске провинције за дипломате је, свакако, био ирелевантан. Важније је било то што је она већ у Рајхштату припала аустријској сфери утицаја на Балкану. Овдје бисмо још додали да акт у Рајхштату, први пут у новијој дипломатској историји Балкана, одређеније говори о могућем посебном међународноправном положају Македоније.

Исход српско-турског рата је познат. На бојном пољу Србија је изгубила рат. Исто тако није дошло ни до распада турске власти на Балкану. Али се тиме европска и, посебно, руска дипломатија није одрекла даљих подухвата у циљу разрјешавања кризе. Она је одмах почела припреме за сазивање једне међународне конференције у Цариграду. У раду ове конференције, чије су сједнице почеле 11. XII 1876, учествовале су са по два представника владе Русије, Велике Британије, Аустро-Угарске, Немачке, Француске и Италије. Водећу ријеч су имали гроф Н. П. Игњатијев и британски дипломата лорд Солсбери. Конференција шесторице у Цариграду представљала је посљедњу шансу да се нагомилана питања разријеше дипломатским средствима, а тиме и да се избјегне руско-турски рат. Пред почетак конференције Александар II је изјавио да у случају њеног фијаска Русија задржава себи право на једнострану акцију, док

је турска влада, тајно подржавана од британског кабинета, игнорисала руска упозорења.

Конференција је највећи дио свога рада извршила без учешћа турског представника. Она је до 20. XII израдила пројекте за мир са Србијом и Црном Гором, као и предлоге о увођењу реформи у Босни, Херцеговини, Бугарској и Македонији. Турски пуномоћници су пуштени тек на тзв. завршну седницу 23. XII 1876, с тим да им се саопште одлуке конференције. Турски министар иностраних послова Савфет паша је одлучно одбио те одлуке. Даљи рад конференције — до 20. јануара 1877 — протекао је у бесплодним убјеђивањима Порте о неопходности њиховог прихватања. Крај конференције је значио давање зеленог свјетла за руско-турски рат.

Предлози пројеката конференције у виду неколико анекса предвиђали су регулисање отворених питања Србије, Црне Горе, Бугарске, Македоније, Босне и Херцеговине. Статус Македоније се третира у анексу о Бугарској. У њему је она, само шест мјесеци након Рајхштата, по други пут преименована и покривена посве недефинисаним термином о Бугарској. Ово ће одмах изазвати оштре полемике европских и турских представника. Главну заслугу за то, свакако, треба приписати грофу Игњатијеву, који је радио на стварању велике Бугарске и кога је свесрдно помагала бугарска конзервативна буржоазија, предвођена Егзархијом.

Али то опет не значи да су представници Аустро-Угарске и Велике Британије заборавили своје интересе и запоставили сопствене планове у овом дијелу Балканског полуострва. Тако је лорд Солсбери, одбијајући покушај Игњатијева за стварање јединствене аутономне области под именом Бугарска, најприје изнио идеју о стварању двију „бугарских“ аутономних области, од којих би прва обухватила Сјеверну Бугарску и Софијску област, а друга — већи дио Македоније и Јужну Бугарску. Ускоро потом, и да би се изашло у сусрет Аустријанцима, линија разграничења је повучена у правцу сјевер—југ, тј. по меридијану. Та је подјела ушла и у предлог поднесен турској влади. Према њему, западна аутономна област, са Софијом као главним градом, требало би да обухвати Софијски, Видински, Нишки, Скопски и Битољски санџак (без два јужна среза); затим дио Сереског санџака — три сјеверна среза, као и срезове Струмица, Тиквеш, Велес и Костур. При конкретнијем оцртавању, посебно јужних граница области, Солсбери се постарао за британске интересе на тај начин што није дозволио ни једној од двију аутономних области да изађе на јегејску обалу. У том смислу се и Игњатијев сложио да на, од њега, предложеној карти повуче линију разграничења на тај начин што је македонске градове Воден, Дојран и Кукуш остављао ван граница западне области. Једном оваквом подјелом би један шири појас приморске Ма-

кедоније био одсјечен од унутрашњости, а сама аутономна област — од приступа Солунском, Орфанском и Кавалском заливу. Осим тога, на конференцији су се објелоданиле хабзбуршке аспирације — предвиђало се да западна „бугарска“ аутономна област уђе у сферу преодминантног аустријског утицаја.

У овим комбинацијама европских дипломата лако се препознају не само актуелни интереси већ и далекосежнији завојевачки планови великих европских сила у односу на све балканске народе. Оне су у име сопствених интереса лако прекрјале и механички парцелисале већ сасвим издиференциране историјско-етничке и економске цјелине на Балкану. Такође, ова груба диоба народа није обећавала трајнију политичку стабилност у пројектованој западној „бугарској“ области. Ова би област, као што се види, укључила у своје границе македонске, бугарске и српске етничке територије, са јако измешаним муслиманским живљем. У народносном погледу она уопште не би представљала хомогену цјелину, као што неосновано желе да убиједе свијет многи бугарски аутори.

Цариградска конференција није ни крила да нема намјеру да води рачуна о разнородном етничком саставу, не само цјелокупног већ ни хришћанског дијела становништва у областима које је требало реформисати. Кроз цијели текст предложеног Правилника о Бугарској оперише се искључиво вјерским одредницама: „хришћани“ и „муслимани“. Њега једноставно не интересује ближа народносна припадност тих хришћана и муслимана. Ако се, при томе, има у виду условљеност термина „Бугарска“, који је унијет једино у наслов донијетог Правилника, излази на видјело сва неоснованост бугарске тезе о томе да је он значио „пуно идентификовање бугарске националне територије“ и прво „међународно признање бугарске нације“. То је, уосталом, у име конференције јавно изнио шеф италијанске делегације Луиџи Корти, бранећи предлог од критика турског министра.

Сам пројекат Правилника је доста детаљно разрађивао основна питања унутрашњег политичког, административног, судског, фискалног и црковно-просвјетног система двију аутономних области, при чему се инсистирало на пуној равноправности хришћанског са муслиманским становништвом. На челу сваке аутономне јединице је требало да стоји главни гувернер, валија, који би био хришћанин, постављен од султанске владе али са сагласношћу шест европских сила. Обје области би имале своје скупштине, парламенте. Пројекат је предвиђао радикалне измјене пореског система „како би се олакшао економски развој земље“ и забрањује давање пореза у закуп.

Три мјесеца након фијаска Цариградске конференције Русија је објавила рат Турској. Биће то посљедњи руско-турски рат. Русија се, након конференције, радећи на дипломатској

припреми рата, морала вратити систему билатералних споразума са својим главним ривалима на Балкану. Први акт на том путу јесте тзв. Будимпештанска конвенција од јануара и марта 1877. године. Овим споразумом је руска влада откупила аустро-угарски неутралитет у предстојећем рату цијеном Босне и Херцеговине, али је у исто вријеме везала своју будућу војно-политичку акцију искључиво за источни дио јужног Балкана, односно само за његове бугарске предјеле.

Могући положај Македоније, али не само ње, регулише прећи члан конвенције, упркос томе што се она поново покрива термином Румелија. Тај је члан утврђивао сљедеће: „У случају територијалних измјена или распадања Отоманске империје, искључује се формирање велике компактне словенске или друге државе; напротив, Бугарска, Албанија и остатак Румелије могле би постати независне државе, (а) Тесалија, дио Епира и острво Крит могу бити прикључени Грчкој“. У завршним одредбама ове клаузуле двије стране — Русија и Аустро-Угарска, обавезале су се да неће једнострано мијењати споразум и да ће конвенција служити као основа њихове будуће балканске политике. Овим је одредбама била унапријед ријешена судбина како Македоније тако и познате санстефанске Бугарске.

Ова уговорна формулација налаже двије интерпретативне интервенције: прво, да су Македонија, Бугарска и Албанија заједно биле означене турским географско-политичким термином „Румелија“ и, друго, да се „остатак Румелије“ односи баш на Македонију, а евентуално и на Јужну Бугарску. За нашу је тему значајно и то што Будимпештанска конвенција, допуштајући могућност стварања независне државе у Македонији („остатак Румелије“), прецизније је разграничава од сусједних земаља, као и то што је третира на исти начин као што то чини са Бугарском и Албанијом. Али је и овај билатерални споразум више значио нови корак на путу даљег разграничавања сфера утицаја, него чврсту ријешеност да се трајније ријеше отворена питања кризе у балканским земљама.

Руско-турски рат, званично објављен 27. IV 1877, који је активно потрајао осам мјесеци, створио је једну нову, сасвим измијењену ситуацију — не само у Бугарској и на Балкану већ и у међусобним односима европских сила. Прије свега, непрекидно је растао руско-енглески антагонизам, а стално су се продубљивале и пукотине у руско-аустријским односима. Криза у тим односима достигла је драматичне моменте у данима између руско-турског примирја од 31. јануара и потписивања Санстефанског уговора, 3. марта 1878. године. Тих дана су руске јединице ушле у мраморноморско љетовалиште Сан Стефан, удаљено сам 12 km. од Цариграда, док је на супротној обали мора, у заливу Муданија, била усидрена једна британска ратна ескадра, удаљена од турске пријестонице педесетак километара.

Трезвеност умјерених руских војних и дипломатских кругова спријечила је избијање британско-руског сукоба. У тим, крајње напрегнутим односима, 3. марта 1878, у Сан-Стефану су руски пуномоћници Игњатијев и Нелидов и турски Савфет и Садулах потпишали онај прелиминарни мировни акт на који ће се великобургарски хегемонисти позивати све до наших дана.

Уговор у Сан-Стефану је предвиђао да ново кнежевство, у глобалним цртама, обухвата Сјеверну и Јужну Бугарску, цијелу Македонију, без Солуна, укључујући у своје границе и српске предјеле (Врање, Качаник) и албанске етничке територије око Корче. У предјелу Орфанског и Кавалског залива и источно од њих, нова држава је требало да изађе на македонску и тракијску обалу Јегејског мора. У тим глобалним границама уговор је предвиђао да се, под именом Бугарска, створи аутономно трибутарно кнежевство са хришћанском владом и народном војском. Заслугом Игњатијева, Македонија је поново изгубила своје име и била покривена Бугарском као државноправним појмом.

Овај је уговор одмах створио једну толико сложену и затегнуту ситуацију, и на Балкану и у међународним односима, што се показало као сасвим промашен корак руске дипломатије. Анализиран са више аспеката, он је представљао чисту фикцију и неоствариви изум грофа Игњатијева.

Прије свега, Санстефански уговор је био плод како тоталног турског пораза у рату тако и руског стремљења ка васпостављању сопствене контроле над Босфором и Дарданелима, мада је руска акција искључивала запосједање Цариграда. Не смије се заборавити то да је он успиједио након неколико ограничавајућих уговорних обавеза за Русију, о којима је већ било ријечи, као и условима војне и финансијске исцрпљености Русије. Исто тако, Русија се одмах нашла дипломатски блокираном и под опасним пријетњама британске и аустроугарске владе. Била је то Пирова побједа за Русију.

Затим, уговор је био прелиминаран и билатералан (дефинитивни руско-турски уговор ће доћи тек 8. II 1879), и одмах оспорен, са истовременим jakim притиском од стране западноевропских сила. Канцелар А. М. Горчаков је био далеко већи реалиста, када је од Игњатијева тражио да у Сан-Стефану не закључује „формалан и коначан уговор“, већ „једноставно, прелиминарни протокол“. Дефинитивно утврђивање граница и територијалних измјена Горчаков је убрајао у ред оних питања која су подложна поновном разматрању од стране свих великих сила.

Осим тога, реализација одредаба Санстефанског уговора у погледу зацртаних граница пројектоване државе је најнепосредније зависила од присуства, односно одсуства руских окупационих власти у једном или другом предјелу санстефанске Бугарске. У Македонији се фактичко стање вопште није измијенило,

јер овдје нити су руске групе продрле, нити је турска власт била елиминисана. На тај начин, прогресивни и ослободилачки резултати рата, који се не смију оспоравати, неизбјежно су се морали ограничити једино на Бугарску, гдје је истовремено са напредовањем руских јединица била ликвидирана турска и изграђивана руска окупациона власт. Чин ослобођења је сасвим реална историјска чињеница, а не фикција унијета у параграф некаквог папира, а да би могао, као што то чине неки бугарски аутори, да се прошири и на Македонију.

Према томе, Санстефански уговор, за подручја која су остала ван руске војне акције, при чему ми овдје имамо у виду Македонију, није значио нешто више од многих, претходно већ постигнутих уговора и пројеката. И није погријешно царски намјесник у Софији, кнез А. М. Дондуков, када је крајем 1878, незадовољан санстефанском дипломатијом, изјавио: „Прву грешку треба приписати преговарачима Санстефанског уговора који су Македонију додијелили будућем бугарском кнежевству, упркос томе што она није била окупирана од руских трупа. Турчин, чији је карактер у основи ратнички, дозвољава оно што је мачем освојио да може мачем и да му се одузме, али је за њега несхватљиво да му се помоћу једног писменог уговора одузме земља у којој он управља“.

У вези са судбином Санстефанског уговора треба истаћи још један закључак, који се намеће из саме изворне грађе. Наиме, и досад публикована руска дипломатска документација сугерише закључак да је руско Министарство иностраних послова приступило санстефанском акту руководећи се више потребом да себи обезбиједи што повољније преговарачке позиције приликом предстојећег регулисања турског територијалног наслеђа, неголи некаквом чврстом ријешеношћу у правцу стварања велике бугарске државе на Балкану. Ту је линију са посебном досљедношћу заступао канцелар Горчаков. А када се зна са коликом су енергијом западноевропске силе настојале да се турска власт рестаурира чак и у Јужној Бугарској, која је већ била ослобођена од стране руске војске, може се закључити колико је та линија била реалистична и мудра.

Након свега реченог, чисте умствене спекулације значе разне хипотезе о томе да ли је санстефански акт носио цјелосно разрјешавање бугарског националног питања; дјелимично разрјешавање тога питања за Србију итд. као што то веома воле да чине поједини бугарски аутори. Таквим претпоставкама се напушта тло историјске реалности и прелази се у сферу хипотетичног умовања.

Оно што чињенице говоре јесте да су у границама санстефанске Бугарске требала да уђу два народа — бугарски и македонски — и многобројне националне мањине. Али уговор је, свакако, нудио далеко безболнији излазак ових народа и ма-

њина из феудалног друштвеног поретка османских феудалаца и њихове државе. Ипак, важније је било то што је положај Македоније и према овом уговору остајао неизмијењен, јер је он имао значаја у смислу статуса де јуре, и то само у трајању од 132 дана, односно до његовог и правног анулирања од стране Берлинског конгреса.

Само три дана након Сан-Стефана, аустријско Министарство иностраних послова је упутило званични позив о сазивању конгреса европских сила, чији би задатак био да ревидира све одредбе прелиминарног руско-турског уговора и оконча кризу источног питања. Одамах затим главни дипломатски токови су се окренули према скупу „европског концерта“ у Берлину. Берлински конгрес, као што је познато, радио је од 13. VI до 13. VII 1878. године. У његовом раду, поред европских сила, учествовала је и Турска. Конгрес је завршен доношењем колективног Берлинског уговора.

У овом се документу Македонија својим именом такође не помиње, али је свима било јасно да се баш на њу односи његов двадесет и трећи члан. Македонија је у документу покривена термином „Европска Турска“. Обраћајући се султановој добросавјесности и правичности, уговор је обавезао његову владу да уведе статуте, сличне Критском, „и у другим дјеловима Европске Турске“, за које конгрес није предвидио посебну административну организацију. Турска је влада, даље, била дужна да формира специјалне комисије са широким учешћем мјесног хришћанског становништва, које би израдиле детаље нових статута за сваку поједину европскотурску покрајину. Али Берлински уговор, у складу с апелом султану, није утврђивао гаранције, ни инструменте који би били у стању да обезбиједе реализацију турских уговорних обавеза. Ту је околност одлично знала да искористи турска влада, и да, након двије године, практично сасвим ликвидира питање реформи у својим балканским подручјима.

На тај начин је, фактички, положај Македоније у границама Отоманске царевине остао сасвим непромијењен. Тај ће положај остати на снази пуне 34 године, све до 1912, а његове неповољне посљедице осјећаће македонски народ и до данашњих дана. У томе треба видјети и најбитнију разлику између овог уговора и ранијих пројеката, укључујући ту и Санстефански уговор, чије су одредбе остале неостварене и без практичних посљедица.

Берлинским уговором је, на међународном и дипломатском плану, криза источног питања од 1875. до 1878. била завршена. Македонске народне масе ће у току сљедећих деценија живјети у сјенци његовог 23. члана, и тешко ће крварити у борби за социјално и национално ослобођење.

Али Берлински уговор није „раскомадао бугарске земље“, какву тезу упорно заступа бугарска историјска наука. Јер Македонија, са бугарским земљама на истоку ни у једном погледу ни до тада није сачињавала јединствену цјелину. Она се до тог времена већ оформила у цјелину за себе, а сасвим различити статуси, де факто, које је Македонији и Бугарској додijелио руско-турски рат, учинили су да македонски и бугарски народ пођу сасвим различитим путевима свог даљег национално-политичког развоја. И ако за ову нову и ванредно значајну компоненту раздвајања двају народа евентуално треба потражити „кривца“, на чему посебно инсистирају бугарски аутори, онда ту треба убројити и руску дипломатску неспособност да до краја реализује руску побједу на бојном пољу. Ми се, као аутори, томе не можемо радовати, као што неки бугарски аутори то желе да нам импутирају. Али ни наши ни њихови данашњи односи према историјским чињеницама нијесу у стању да било шта придају или да одузму тим чињеницама. У чину драматичног рушења османлијске власти у Бугарској, који се није проширио и на Македонију, треба у првом реду потражити и почетак различитих национално-политичких судбина двају народа.

Др Манол Пандевски